

The background of the entire page is a detailed architectural drawing in a light blue-grey tone. It features a complex grid of lines, with various rectangular and square shapes, some containing circular motifs or intricate patterns, suggesting a classical or neoclassical architectural style. The drawing is dense and covers the entire surface.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

Διδάσκων: Χιωτίνης Νικήτας
Σπουδάστρια: Δουδουνή Μαρία

**Η ΙΔΙΟΠΡΟΣΩΠΙΑ ΤΟΥ ΝΕΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΠΡΟΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ
ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ**

Η ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΠΙΚΙΩΝΗ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΙΚΙΩΝΗΣ (1887-1968)

«Η κατάκτηση του νοήματος της τέχνης απαιτεί βαθύ στοχασμό και λεπτότητα διαισθητικής δυνάμεως, ώστε ο προσήλυτος να εισχωρήσει με καιρό και με κόπο ως το άδυτο που θα του αποκαλυφθεί η εσωτερική αλήθεια. Τούτο το δρόμο πάσχισα να διανύσω κι εγώ με όσες δυνάμεις διέθετα.»

Ο Δημήτρης Πικιώνης μπορεί ίσως να θεωρηθεί ως η πιο emblematicή από τις πνευματικές μορφές του ελληνικού Μεσοπολέμου. Αναμφίβολα συγκαταλέγεται στις σύνθετες προσωπικότητες, τις αποκαλούμενες αναγεννησιακές. Φιλόσοφος και στοχαστής, αρχιτέκτονας, πολεοδόμος, ζωγράφος, σκηνογράφος, ο Δημήτρης Πικιώνης άνοιξε νέους ορίζοντες στην αισθητική της αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα. Το αυτόνομο ποιητικό και καλλιτεχνικό έργο του πραγματοποιήθηκε κατά τη μεταβατική εποχή της ανόδου, επικράτησης και τελικώς αποδυνάμωσης του διεθνούς κινήματος του μοντερνισμού. Αναφέρεται ως ο πλέον βασικός προαπιστής της ελληνικής τέχνης, με πηγές την παράδοση και την ιστορική μνήμη.

Κατά τον Πικιώνη τα κοσμοθεωρητικά ιδεώδη μιας τέχνης έχουν πρωταρχική σημασία, μα άλλη τόση έχει η έγκυρη συμβολική έκφραση των ιδεωδών τούτων στη γλώσσα της τέχνης.

Μορφή και περιεχόμενο στο έργο του Πικιώνη

Το κίνημα της μοντέρνας αρχιτεκτονικής πέτυχε να αμφισβητήσει τις αξίες του θνήσκοντος νεοκλασικισμού και άλλων μεταγενέστερων εκλεκτικιστικών εκφράσεων που είχαν ήδη παγκόσμια επίδραση. Παράλληλα προς την εξάπλωση του Δυτικού Διαφωτισμού, η επίδραση των αρχιτεκτονικών αυτών κατευθύνσεων απλωνόταν από τα μέσα του 18ου αιώνα από τη Βορειοδυτική Ευρώπη στα πέρατα του κόσμου. Αυτές τις διεθνικιστικές τάσεις ο μοντερνισμός υποκατέστησε με νέες θέσεις, οι οποίες όμως είχαν επίσης καθολικό και διεθνιστικό περιεχόμενο.

Ο Πικιώνης έθεσε σε αμφισβήτηση το διεθνισμό στην αρχιτεκτονική σε οποιαδήποτε μορφή και συνεπώς στην μορφή του ανερχόμενου στην εποχή του κινήματος της μοντέρνας αρχιτεκτονικής. Το έργο του, εμπνευσμένο από τη μνημοσύνη της λαϊκής παράδοσης του τόπου του, υπήρξε μια ενδιαφέρουσα αντίθεση στη διαλεκτική που δημιούργησε η διεθνιστική θέση του μοντερνισμού. Αποτελεί εικαστικός αντίλογος της εποχής του μοντερνισμού, όντας συνδεδεμένο με τον τόπο του. Το κύριο έρεισμα του συνδέσμου αυτού δεν ήταν το ιστορικό ή εθνικό περιεχόμενο του τόπου, αλλά το πολιτισμικό – το μόνο άλλωστε περιεχόμενο που είχε και μορφοπλαστική σημασία.

Ενώ το ιστορικό και εθνικό περιεχόμενο της νεώτερης Ελλάδας χαρακτηρίζει τον τόπο στην ολότητά του, το πολιτισμικό είναι, ακόμη και σήμερα διασπασμένο σε μικρότερες ενότητες. Η Ελλάδα για τον Πικιώνη δεν ήταν τόπος αλλά μάλλον τόποι από τους οποίους αντλούσε την έμπνευση και την καλλιτεχνική του δημιουργία.

Το ενδιαφέρον του για τη λαϊκή τέχνη ήταν αδιάπτωτο. Ο Πικιώνης δεν έβλεπε τη λαϊκή τέχνη όπως την εννοούσε ο William Morris – ένα υγιές αισθητικό φαινόμενο, σε αντίθεση προς τον ακαδημαϊσμό. Δεν ήταν οπαδός του ρομαντισμού ή μεθοδιστής των ρυθμών του παρελθόντος, όπως ο John Ruskin. Ερευνούσε για να δημιουργήσει ο ίδιος τον τόπο του, σαν καλλιτέχνης, χωρίς φόρμουλες ή εξωτερικές μιμήσεις αλλά με απλότητα, όπως έκανε ο λαός.

Ελπίς – Τέμπερα σε χαρτί 34 X 26 εκ.

Στο χώρο της χειροτεχνίας, η διακεκριμένη παραγωγή αποτελούσε αποκρυσταλλωμένους τύπους συλλογικής καλλιτεχνικής έκφρασης. Επιπλέον τα ήθη και τα έθιμα παρουσίαζαν παραλλαγές. Το λαμπερό αυτό μωσαϊκό της χώρας μας αποτύπωνε και περιέγραφε με καθαρότητα ο Πικιώνης στο έργο και τη διδασκαλία του. Όπως αναφέρει ο Π. Μιχαηλίδης, «η παράδοση είναι μεταλαμπάδευση αξιών και όχι μορφών. Οι μορφές ανανεώνονται και πρέπει να αναμορφώνονται για να επιζούν οι αξίες».

Ενώ η Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα ευτύχησε να έχει στραμμένα τα φώτα της Ευρώπης επάνω της, όταν θα αναπτυχθούν στην Ελλάδα οι ιδέες της λεγόμενης «γενιάς του '30» το ενδιαφέρον των δυτικοευρωπαίων μοντερνιστών μετακινείται μακριά από τον Ελλαδικό χώρο. Τότε η νεοελληνική σκέψη, παρ' ότι μακριά από το προσκήνιο, για πρώτη φορά θα λειτουργήσει σε μια παραλληλία με τους προβληματισμούς των ευρωπαϊκών κέντρων. Για τους ευρωπαίους η γοητεία ενός τόπου μπορεί να μην είναι τίποτε άλλο από μια εφήμερη μόδα που διανθίζει τις αναγκαίες εναλλαγές των μητροπολιτικών συρμών της τέχνης.

Στις προγραμματισμένες από πρακτικές σκοπιμότητες αρχιτεκτονικές του Μεσοπολέμου, το έργο το ίδιο παίρνει νόημα μηχανιστικό και απομακρύνεται από τη φύση. Οι μοντέρνοι που προέβησαν τη σημασία της λειτουργικότητας δεν δίστασαν να αποδεχθούν μια γραμμική σχέση λειτουργίας – μορφής όπως είχε διατυπωθεί από παλιά με το Δόγμα Sullinan. Όμως, η σχέση αυτή κατέρρευσε σαν επιχείρημα κατά τη δεκαετία του εξήντα, μαζί με την υποχώρηση του Κινήματος του Μοντερνισμού, δημιουργώντας ένα κενό, το οποίο η οφελμιστική, πρακτική, και διεθνιστική κατεύθυνση της νέας αρχιτεκτονικής συμπλήρωσε με ξένα, προς την έκδηλη πνευματικότητα των νέων έργων, περιεχόμενα.

Ο αντίλογος του Πικιώνη ήταν η επιστροφή στις ρίζες. Το σφρίγος της νέας δημιουργίας πίστευε ότι θα πηγάζει μέσα από την ελληνική γη, και το έργο του ενσάρκωνε το στοχασμό της Ανατολής, που αν και είχε τις δυνατότητες προσαρμογής σε σύγχρονες ανάγκες, δεν έφευγε από το πρωταρχικό του περιεχόμενο πού ήταν κοντά στη φύση, βαθύ και ανεξιχνίαστο. Όμως, παρά τη στοχαστική του συγγένεια προς την τέχνη των τόπων της νεώτερης Ελλάδας, δεχόταν ευμενώς -αλλά με εγκράτεια- την απλότητα έκφρασης του μοντερνισμού.

Ζωγραφίζοντας την ιθαγένεια

«Η άσκηση της πρακτικής του Σεζάν με οδήγησε μακριά απ' τα ιδεώδη της Δύσης. Η Ανατολή και το Βυζάντιο μου αποκάλυψαν πως η δημιουργία μιας ανηγμένης από τη φύση και απ' την ύλη της μίμησης συμβολικής γλώσσας, είναι ο δρόμος ο μόνος έγκυρος και άξιος του πνεύματος για να εκφράσει τις ιδέες και τα συναισθήματά μας απ' τη Ζωή.»

Οι γάλλοι μοντερνιστές θα γοητευτούν από τη ζωγραφική του Rousseau και στη συνέχεια από τη naïf τέχνη. Οι αναζητήσεις του Πικιώνη είναι ανάλογες με αυτές του Matisse και των συνοδοιπόρου του, με τη διαφορά ότι ο Πικιώνης ταυτίστηκε με αυτό που θεωρούσε ως τόπο του ενώ οι δεύτεροι παρέμεναν δυτικοί παρατηρητές. Κάποιος είπε πως απ' την υπεύθυνη στάση ανάμεσα Ανατολής και Δύσης θα εξαρτηθεί η πορεία του Ελληνισμού. Ο Πικιώνης προσθέτει: *«και από την αρμόδια σύνθεση των αντιθετικών ρευμάτων σε μια νέα μορφή.»*

*Η αρπαγή της Περσεφόνης
Χρώματα από σκόνες βαρελιού σε χαρτί 14,5 X 28,5 εκ. (λεπτομέρεια)*

Ιδεολογικά χαρακτηριστικά

Το πρώτο πράγμα που μπαίνει σε μια συζήτηση γύρω από τον Πικιώνη είναι το ζήτημα της ελληνικότητας. Κάτω από την επιρροή Ευρωπαίων, όπως οι Ταυπε, Barres και Nietzsche, διανοούμενοι όπως ο Περικλής Γιαννόπουλος έδωσαν στο θέμα

μια αισθητική διάσταση εξιδανικεύοντας το ελλαδικό -και πιο ειδικά το αττικό τοπίο- επιδιώκοντας μια σφραγίδα τέχνης και ελληνικής προσωπικότητας. Είναι αυτονόητη η ταύτιση του Πικιώνη με ένα τέτοιο ιδανικό. Η αναζήτηση του Τόπου και της καταγωγής θα πάρει ριζοσπαστικές διαστάσεις μέσα από τον ζωτικό πρωτογονισμό της λαϊκής τέχνης.

Σύμφωνα με τον Πικιώνη, *«Τη Νέα εποχή την ανοίγουν εκείνοι οι καλλιτέχνες που οι προσπάθειές τους αποβλέπουν εις την ανασύσταση του καθολικού αισθητικού σχήματος της εποχής μας, που θα μας κάνει ικανούς να ξεπεράσουμε τις κατώτερες μορφές του νατουραλισμού και του ρεαλισμού και θα μας φέρει εις την ουσία της τέχνης»*. Χάριν της ευτυχούς συνύπαρξης φιλοσοφικής θεώρησης και καλλιτεχνικής δημιουργίας, ο Πικιώνης επιτυγχάνει την ανάδειξη της αρμονικής σύνθεσης ως υλοποίησης του ιδεαλιστικού πλατωνικού προτύπου διαμέσου μιας αμφίδρομης σχέσης πράξης – διάνοιας, όπου η πράξη διεγείρει τη διάνοια και αντιστρόφως η διάνοια στηρίζει την καλλιτεχνική δημιουργία, προάγοντας το συγκεκριισμό ιδεών και εικόνων, νοημάτων και μορφών.

Η πνευματική διαμόρφωση του Πικιώνη, απόρροια μιας φιλοσοφικής παιδείας ως συνάρτησης επιρροών και ενός αυτόχθονου στοχαστικού πνεύματος που ακροάζεται το κυρίαρχο αίτημα της ελληνικής πραγματικότητας των αρχών του εικοστού αιώνα και τον καθοδηγεί προς τον κόσμο της αρχαιότητας, συνίσταται στη διάπλαση ενός νεοπλατωνισμού που αποδίδει το αίτημα της συνθετικής δημιουργίας ως αρμονικής συνύπαρξης των δύο κυρίαρχων στοιχείων της ελληνικής παράδοσης: του ρεαλισμού και του ιδεαλισμού.

*«Τη νέα εποχή την ανοίγουν εκείνοι οι καλλιτέχνες, αρχιτέκτονες, γλύπτες ή ζωγράφοι που οι προσπάθειές τους αποβλέπουν εις την ανασύσταση του καθολικού αισθητικού σχήματος της εποχής μας. Άθλος που θα μας κάνει ικανούς να ξεπεράσουμε τις κατώτερες μορφές του νατουραλισμού και του ρεαλισμού, και θα μας φέρει εις την ουσία της τέχνης»*¹

«Μόνο η κατανόηση των νόμων της τέχνης και των Σχημάτων της θα σ' οδηγήσει στην κατανόηση της λαϊκής – αυθόρμητης τέχνης του τόπου σου, και τότε η προσκόλλησή σου από συναισθηματισμούς σου λόγους στη λαϊκή σου τέχνη θα σ' οδηγήσει στην Τέχνη».²

Η αντιπαράθεση στο μοντερνισμό

Η «γενιά του '30» κατόρθωσε να δώσει στα σύγχρονα ευρωπαϊκά ρεύματα μια δική της ελληνική ερμηνεία. Με αυτό τον τρόπο, η γενιά αυτή παραμένει μέχρι και σήμερα σημείο αναφοράς σε σχέση με μια ισότιμη ενατένιση των εξελίξεων και των πρωτοποριών στα μητροπολιτικά κέντρα, παράλληλα με μια αντίσταση προς την πολιτισμική αφομοίωση ή ακόμη και την αποικιοκρατική επιβολή ξένων προτύπων.

Η δήλωση του Πικιώνη *«είμαι Ανατολίτης»* είναι ίσως η απόσχιση του από τα αιτήματα του ευρωπαϊκού Μοντερνισμού. Επιλέγει συνειδητά να αποστασιοποιηθεί από την ευρωπαϊκή μοντερνική παιδεία του για ν' αναζητήσει την ψυχή του τόπου του όπως σηματοδοτείται από τη μανιφεστική εισήγηση *«Η Λαϊκή μας Τέχνη και εμείς»*.

---

1. «Το πνεύμα της εποχής μας» 1931. Βλ Δ. Πικιώνης

2. «Πρόλογος για την λαϊκή τέχνη» 1927. βλ. Δ. Πικιώνης

Αρχιτεκτονική- Ακρόπολη 1954-1958

Τα *Αττικά* σχέδια, καθώς και κείμενα όπως η *Συναισθηματική Τοπιογραφία* αποτελούν αναμφίβολα τα πιο «χωρικά» από τα εικαστικά έργα του, προαγγέλλοντας τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου της Ακρόπολης. Οι υπαίθριες διαμορφώσεις της Ακρόπολης έχουν συνδεθεί με τους γιαπωνέζικους κήπους Zen. Τα σχέδια του κρύβουν ένα δυσανάλογο με τον αριθμό τους όγκο δεδομένων. Στη διάρκεια της πολυετούς του μελέτης για αυτή τη διαμόρφωση, έσκυβε πάνω στο δομικό υλικό, όπως έσκυβε και πάνω από τη γη, για να ακούσει τις εντολές που του ψιθύριζε η ίδια η ύλη. Από τον Πικιώνη το έργο αυτό θεωρείτο έργο συλλογικό, ανοιχτό στη συνεισφορά του καθενός και διαμορφούμενο από τα υλικά και τις εκάστοτε συνθήκες.

Ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός

Ο οραματισμός του Πικιώνη και η αναζήτηση ενός νέου αρχιτεκτονικού ιδιώματος αναπτύσσονται παράλληλα με μια αποσύνθεση όλων εκείνων των στοιχείων που συνθέτουν το φάσμα της «κινούμενης» ελληνικής παράδοσης, σε συνδυασμό με μια επιλεκτική διαδικασία πλαστικής ανασύνθεσης των στοιχείων εκείνων η οργανική εμπειρική μεταφορά των οποίων συνοδεύεται ή υπαγορεύεται από τις αρχές της αισθητικής θεώρησης και πρακτικής του. Με άλλα λόγια, το στίγμα της πρωτοπορίας του Δημήτρη Πικιώνη συνίσταται στην πνευματική αναβίωση στοιχείων της διαχρονικής ελληνικής παράδοσης.³

---

3. Παναγιώτης Μιχαήλς “Αισθητικά Θεωρήματα”, τ.2. Αθήνα 1979, σ.103

Αρχιτεκτονική – Ακρόπολη 1954-1958

Φιλοσοφία και αισθητική

Ο Πικιώνης, ορμώμενος από τη βασική αρχή «εν – πάντα» της ηρακλείτειας σκέψης, υλοποιεί την υπέρβαση του πλατωνικού δυαδισμού (κόσμος ιδεών – αισθητός κόσμος) με την αναγωγή στη θεμελιακή έννοια του Πλωτίνου, της «μεταφυσικής πηγής του όντος, το εν». Πιστοποιείται κατ' αυτόν τον τρόπο η επίδραση της ποιητικής ηρακλείτειας σκέψης, της ροής των όντων και των πραγμάτων, της σύγκλισης ετερότητας και ταυτότητας σε ένα διαφοροποιημένο αυτό και της αδιάσπαστης ενότητας του είναι και του γίνεσθαι σε μια μη μεταβατική μορφή. Αίρεται ο πλατωνικός διχασμός πνεύματος (θεωρία) και ύλης (αρχιτεκτονική πράξη) και ενεργοποιείται η οντολογική αναζήτηση της μορφής ως εφαρμογής ενός αρχιτεκτονικού ιδιώματος που ενσαρκώνει την ιδέα της ενότητας της ελληνικής αρχιτεκτονικής από το αρχαίο στο σύγχρονο.

Η θεμελιακή αρχή που διέπει τη φιλοσοφική σκέψη του Πικιώνη και επηρεάζει καθοριστικά της ανάπτυξη και εξέλιξη της αρχιτεκτονικής του πράξης, συνίσταται στην ερμηνεία και απόδοση του τριπλού νεοπλατωνικού αιτήματος, του *Προνοητικού*, του *Επιστρεπτικού* και του *Εράσμιου*. Ο Πικιώνης ερμηνεύει το Προνοητικό ως την «αυτενεργό αντιμετώπιση του παρόντος», το Επιτρεπτικό ως τον «δεσμό μας με το παρελθόν» και το Εράσμιο ως τη «συναισθηματική λειτουργία την αντιτιθέμενη και συμπληρούσα την νοητική».

Δύο αρχές της πικιωνικής θεωρητικής σκέψης είναι ότι το αίτημα της μορφής συνίσταται στη «σύνθεση της δόκιμης παράδοσης με ότι γόνιμο φέρουν οι νέοι καιροί», και η «αναγωγή της μορφής στην ουσιαστικότητα της παράδοσης είναι έργο μνήμης και αμνησίας μαζί». Απώτερος σκοπός του η αποκατάσταση μιας ανανεωτικής σχέσης με το ιστορικό παρελθόν.

Κινούμενος στο περιθώριο του μοντέρνου κινήματος επιχειρεί μια βαθιά προσέγγιση της ανατολικής τέχνης, χωρίς να παύει να είναι μοντέρνος και κυρίως χωρίς να ξεφεύγει στο ελάχιστο από τον αρχικό του στόχο, που δεν είναι άλλος από το να εμφυτεύσει έναν ανανεωτικό χαρακτήρα στο γίνεσθαι της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής διαμέσου ενός εκσυγχρονισμού της παραδοσιακής κατασκευής. Διαισθάνεται την ανάγκη ενίσχυσης της ουμανιστικής παιδείας του ανθρώπου. Η κατάληξη αυτής της προσπάθειας εστιάζεται στην αρμονική σύνθεση των δύο κόσμων, του φυσικού και του υπερβατικού.

Η αναζήτηση ενός πυρήνα-απαρχής μιας προνοητικής αρχιτεκτονικής ακολουθίας, επισπεύδει τις διαδικασίες ανάπτυξης της εσωτερικής διαλεκτικής και μιας διασκεπτικής νόηση που το παραδοσιακό μοντέρνο δεν είναι σε θέση να την επιτύχει ή θα αργήσει πολύ για να την πραγματώσει. Η παρέκκλιση από το μοντέρνο οδηγεί στην ανεύρεση μιας αισθητικής θέσης που επιτελεί την χάραξη δύο ισομετρικών συγκλινουσών κατευθύνσεων: προς το ύψος της ιδανικής σφαίρας όπου αναπαραγάγετε η ιδανική εικόνα της αρχαϊκού και κλασσικού προτύπου ως δομής και ως συμβόλου, και προς το βάθος της πραγματικότητας της λαϊκής κατασκευής όπου συστηματοποιείται η απόδοση του φυσικού του αντικρίσματος ως ένα είδος ανακτημένου ανατύπου.

Η επινόηση της υλικότητας του κενού από τους Λεύκιππο και Δημόκριτο και η αριστοτελική θεώρηση του χώρου ως ένα είδος ακινήτου δοχείου που εξασφαλίζει μια στενή σχέση περιέχοντος και περιεχομένου, ενυπάρχουν στον πικιώνικό ορισμό του χώρου ως αφαίρεση όγκου και πραγματώνεται με τη χρησιμοποίηση των στοιχείων μετάβασης (ημιωπαίθριοι χώροι) που επιτελούν μια χωρική ανίχνευση του κενού και συμβάλλουν καθοριστικά στην απόδοση μιας αισθητικά άρτιας μορφής.

Επιδράσεις

Η μεταμοντέρνα πρόταση διατυπώθηκε ως η κυριότερη και δεσμευτικότερη κριτική ένσταση απέναντι σε ότι καλούμε νεωτερικότητα και μοντέρνο, όντας ένα εγχείρημα που προσπαθεί να θεματοποιήσει σ' ένα νέο πλαίσιο τη σχέση υποκειμένου-αντικειμένου και που μέσα από την αισθητική της διάσταση επιχειρεί να ανασυγκροτήσει και να αναδείξει τις παραγνωρισμένες όψεις της πραγματικότητας. Ο εναγκαλισμός του Πικιώνη από τους νεωτεριστές των διεθνών ρευμάτων που σαρώνουν τις τελευταίες δεκαετίες τον τόπο ήταν εύκολα προβλέψιμος. Κατά τον Παναγιώτη Τσέτση, ο Δημήτρης Πικιώνης *«ήταν το αντίβαρο των τεχνοκρατών»*, ενώ ο Γιάννης Τσαρούχης είπε: *«Σε μια εποχή που η κτηριολογία ήρθε να αντικαταστήσει την αρχιτεκτονική, ο Πικιώνης αντέδρασε παρουσιάζοντας την αρχιτεκτονική ως τέχνη»*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Εφημερίδα Η Καθημερινή «Επτά Ημέρες» Κυριακή 16 Οκτωβρίου 1994
Αλέξης Παπαγεωργίου «Μορφή και περιεχόμενο στο έργο του Πικιώνη»
Παύλος Καλατζόπουλος « Η λαϊκή τέχνη και ο Πικιώνης»
Δημήτρης Φιλιππίδης « Η επίδραση του Πικιώνη»
- Πικιώνης, « Αυτογραφικά Σημειώματα», Ζυγός, ετ.3τχ.27-28 (Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1958)
- Πικιώνης, « Ο Ζωγράφος Στέρης», στον τόμο: Στέρης, 18 κριτικά άρθρα γύρω από μια έκθεση, Αθήνα 1931
- Λέστος Γιώργος , «Αρχαϊκός μοντερνισμός. Η πρωτοπορία της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής και οι νεώτερες εκδοχές», Αρχιτεκτονικά Θέματα 34 (2000)
- Λέστος Γιώργος, « Η απόρριψη του εφήμερου και η διαλεκτική του μοντέρνου», στο: ο ίδιος, Δ.Πικιώνης: Από την υπέρβαση του έμμεσου λόγου στην αμεσότητα της αρχιτεκτονικής πράξης, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, ΕΜΠ., Αθήνα 2004
- Μουτσόπουλος Νικόλαος, « Ο δάσκαλός μου ο Πικιώνης», στο : ο ίδιος, Διαδρομή αυτογνωσίας. Τα χρόνια της παιδείας, Νησίδες, Θεσσαλονίκη 2000.
- Τσαρούχης Γιάννης, « Για τον Πικιώνη» στο : Δ. Πικιώνης 1887-1968. Διαδρομές και συναντήσεις, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, κατάλογος έκθεσης, Αθήνα, Νοέμβριος 1987, σ.52
- Τέτσης Παναγιώτης, «Πρόλογος» στο : Πικιώνης Δημήτρης, Ζωγραφικά, Επιμέλεια – εισαγωγή : Αγνή Πικιώνη, τ.1, Ίνδικτος, Αθήνα 1997,σ.9-11
- Μπουζιάνης, [κείμενο χωρίς τίτλο], Ζυγός,ο.π.,σ.20